

УДК 338.331.621

РЕБРИНА АНДР. А.,
РЕБРИНА А. А.

Хмельницький національний університет

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КЕРІВНОГО ПЕРСОНАЛУ

В науковій статті проаналізовано науково-методичну та спеціальну економічну літературу з теми дослідження. З'ясовано, що для успішної реалізації свого творчого потенціалу, втілення у практику діяльності набутих професійних знань, умінь і навичок, сучасний фахівець повинен володіти певними лідерськими якостями. Авторами виявлено основні лідерські якості фахівця.

Ключові слова: розвиток, лідерство, якості лідера, фахівець, керівний персонал.

REBRYNA ANDR.,
REBRYNA A.

Khmelnitskyi National University

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES OF MANAGEMENT PERSONNEL

The analysis of scientific-methodical and special economic literature on the subject of research was made by the author. In particular the author analyses the development of leadership qualities of management personnel. It was revealed that for successful realization of creative potential, implementation of acquired professional knowledge, skills and abilities into the practice, a modern specialist should have certain leadership qualities. The concept of "development of leadership qualities" in the context of our study is defined by us as a "process, which results in a change of one or another characteristic features, properties (their transition from one qualitative state to another higher one) of person or group of persons, which are at the head of the organization (social, sports, professional, etc.); such leaders are the first in any competition or professional activity and they are leading others". The main leadership qualities of a specialist were revealed. For example communicative, persuasive, tactful, diplomatic, flexible, organizational skills; purposefulness, persistence, determination, self-confidence, demandingness, self-control, motivation for leadership and success; creativity, ability to predict and generalize, critique, prudence; activity, initiative, reliability, responsibility, optimism, patriotism, self-improvement. Specific features and requirements of professional activity determine the need for purposeful formation of leadership qualities by the specialists. Successful formation of leadership qualities of an individual is one of the most effective ways of preparing initiative, independent, responsible specialists who are capable for effective management activity in qualitatively new conditions of social development.

Key words: development, leadership, leader's qualities, specialist, management personnel.

Вступ. Широкої популярності серед сучасних вітчизняних науковців та практиків набуло поняття "кар'єра персоналу підприємства", що викликало зміну ставлення до процесів і явищ, які стосуються розвитку лідерських якостей керівного складу підприємств [1].

Для успішної реалізації свого творчого потенціалу, втілення у практику діяльності набутих професійних знань, умінь і навичок, сучасний фахівець повинен володіти певними лідерськими якостями. Особистісним якостям лідера присвячували належну увагу багато філософів минулого: Арістотель, Конфуцій, Сократ, Платон, Ж. Ж. Руссо, Ж. О. Ламетрі, К. Л. Гельвецій, І. Кант, Т. Карлейль, Ф. Ніцше, З. Фрейд, – і сучасників (Ломачинська І.М. [2] Краснощок І. [15], Ягоднікова В.В. [17] та інші). Однак, проблема розвитку лідерських якостей керівного персоналу не була об'єктом окремого дослідження.

Постановка завдання. Стрімке зростання попиту на формування лідерських якостей фахівця, який на сучасному етапі виступає і в ролі наставника, і організатора різноманітних масових заходів, водночас виступає прикладом для наслідування, здатним об'єднувати інших людей для досягнення поставлених цілей.

Отже, **метою** даної роботи є підвищення ефективності управлінської працездатності фахівців шляхом розвитку лідерських якостей особистості.

Відповідно до вказаної мети в роботі поставлені і розв'язані такі **завдання**:

- 1) зробити аналіз літературних джерел з теми дослідження;
- 2) уточнити поняття «розвиток лідерських якостей»;
- 3) виявити основні особистісні якості лідера.

На сучасному етапі розвитку науки питанню формуванню і розвитку лідерських якостей у процесі професійної діяльності фахівців приділяється належна увага. Науковці і практики, що досліджують лідерство [2–6], не мають єдиного підходу до опису лідерського феномену, оскільки лідери водночас мають спільні і відмінні риси.

Зміни, які відбуваються в сучасному сприйнятті та усвідомленні необхідності розвитку професійних якостей осіб різного віку та статі, щодня ставлять нові вимоги до лідера, який повинен зуміти організувати та відстоювати інтереси групи, бути добре інтелектуально ерудованим, емоційно стриманим, гнучким та мобільним у разі виникнення ситуацій, що змінюються.

Проблемі лідерства присвячені праці Т. В. Бендас [7], у яких обґрунтовано потребу формування лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. Проте у масовій практиці вищій

школи не повністю використовуються напрями професійної освіти, які можуть формувати лідерські якості фахівця.

Це, з одного боку, зумовлює необхідність виявлення основних лідерських якостей особистості для належного виконання своєї професійної діяльності, а з іншого – створення умов, які сприяли б формуванню і розвитку лідерських якостей особистості в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

З'ясування понятійних характеристик якостей лідера потребує визначення понять «якість особистості» та «лідерські якості особистості». Аналіз даних літератури [8–11] виявив, що відмінності між поняттями «якість», «риса», «властивість» є відносними. Автори різних теорій лідерства пропонують і різні визначення лідерства і лідера [12]. Узагальнивши сутність трактувань «лідер», виявлено, що основними ознаками, які характеризують це поняття, є те, що лідер є членом групи, який користується авторитетом, виражає інтереси групи, організовує і управляє групою. Узагальнивши сутність трактування лідера науковцями, нам вдалось визначити, що фахівець повинен проявляти усі лідерські якості. Таким чином, лідер повинен вміти впливати на значну частину членів групи, мати офіційний управлінський статус, організаційні й комунікативні здібності, бути ініціативним і заохочувати всіх своїм прикладом, організовувати й управляти групою до досягнення мети найоптимальнішим шляхом, водночас не боятися відповідальності за діяльність групи.

Однак справжній лідер має розвинені лідерські якості. У науково-методичній літературі є різні визначення лідерських якостей особистості. У своїх працях А. Л. Уманський [13] виділяє загальні (якості, якими можуть володіти не тільки лідери, але які підвищують ефективність лідера) і специфічні (здатність зрозуміти іншу людину; здібність до активної різноманітності психологічної дії залежно від індивідуальних якостей, ситуації, що складаються; схильність до організаторської роботи). А. В. Зоріна [14] розуміє лідерські якості як такі якості, які необхідні особистості для успішної організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей.

Беручи до уваги такі тлумачення лідерських якостей, ми переконані, що розвиток лідерських якостей фахівця має бути панівним у його професійній діяльності. Тому система розвитку лідерських якостей має забезпечити накопичення ними нових знань про сутність лідерства та лідерського світогляду, отримання умінь і навичок лідерської взаємодії, що, зрештою зумовлює успішне виконання своєї професійної діяльності.

Урахувавши результати наукових пошуків дослідниками проблеми розвитку лідерства, виявлено, що комплексна система розвитку лідерських якостей складається із двох самостійних, проте тісно взаємопов'язаних етапів [15]. Перший етап спрямований на виявлення фахівців, які володіють лідерськими якостями (здібностями). Другий етап спрямований на розвиток лідерських якостей, формування навичок організаційної діяльності та ефективного міжособистісного спілкування.

Система навчання лідерів охоплює, з одного боку, підготовку до безпосередньої практичної діяльності, що пов'язано з розвитком аналітичних, комунікативних, організаторських здібностей, а з іншого – орієнтована на самовдосконалення особистості, виховання здатності до самоорганізації, самодисципліни, самоаналізу, самооцінки результатів діяльності.

Л.І. Уманський [13] виділяє шість типів лідера – організатор, ініціатор генератор, ерудит, еталон і майстер. Так, випускник ЗВО повинен володіти функціями лідера-організатора (виконувати функцію групової, класної, шкільної інтеграції); лідера-ініціатора (висувати ідеї, головувати під час вирішення проблем); лідера-генератора емоційного настрою (домінувати у формуванні позитивного настрою групи); лідера-ерудита (виділятися інформативністю знань); лідера-еталона (бути центром емоційного піднесення, відповідати ролі «зірки», бути зразком та ідеалом); лідера-майстра, умільця (роль фахівця у виготовленні та забезпеченні необхідного інвентаря та обладнання).

Основні якості, які дослідники (Л. Бернارد, С. Кілбоурн, В. Бінхам [16]) вважають необхідними для лідера: сильне прагнення до відповідальності та завершення справи; енергія і наполегливість у досягненні мети, ризикованість і оригінальність у вирішенні проблем; ініціативність; самовпевненість; здатність впливати на поведінку оточуючих, структурувати соціальні взаємини; бажання взяти на себе всі наслідки дій і рішень; здатність протистояти фрустрації і розпаду групи.

Визначено, що лідерські якості – це індивідуально-особистісні і соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети [17]. В сучасній науковій літературі дослідники групують лідерські якості за такими основними групами (табл. 1): організаторсько-ділові, емоційно-комунікативні, інтелектуально-креативні та морально-вольові [18]. Інша класифікація передбачає організаторські (уміння згуртовувати колектив), комунікативні (уміння звертатися до іншої людини, привертати її увагу, ініціювати взаємодію в процесі спілкування), перцептивні (уміння сприймати, розуміти й оцінювати себе та інших), прогностичні (уміння передбачати поведінку іншої людини в процесі діалогу та визначати способи впливу на неї), креативні (уміння виявляти оригінальні ідеї, які ініціюють діалогічні форми взаємодії з іншою людиною), саморегуляції (уміння зберігати рівновагу між внутрішнім станом та зовнішніми обставинами) [19]. Як бачимо, різні дослідники підходять до групування лідерських якостей по різному, але суттєвих протиріч при цьому не спостерігається.

Таблиця 1

Групування лідерських якостей

№	Основні групи лідерських якостей
1.	організаторсько-ділові
2.	емоційно-комунікативні
3.	інтелектуально-креативні
4.	морально-вольові

Специфічні особливості та вимоги професійної діяльності зумовлюють необхідність цілеспрямованого формування у фахівців лідерських якостей. Успішне формування лідерських якостей особистості є одним із дієвих шляхів у підготовці ініціативних, самостійних, відповідальних фахівців, які здатні до ефективної управлінської діяльності в якісно нових умовах суспільного розвитку.

Висновки.

1. Зроблено аналіз науково-методичної та спеціальної економічної літератури з теми дослідження. З'ясовано, що для успішної реалізації свого творчого потенціалу, втілення у практику діяльності набутих професійних знань, умінь і навичок, сучасний фахівець повинен володіти певними лідерськими якостями.

2. Поняття «розвитку лідерських якостей» в контексті нашого дослідження визначається нами як «процес, в результаті якого відбувається зміна тих чи інших характерних ознак, властивостей, рис (перехід їх від одного якісного стану до іншого, вищого) особи або групи осіб, які стоять на чолі організації (суспільної, спортивної, професійної тощо); йдуть першими у якому-небудь змаганні чи професійній діяльності та ведуть за собою інших».

3. Виявлено основні лідерські якості фахівця. Ними є комунікативність, переконливість, тактовність, дипломатичність, гнучкість, організаційні здібності; цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, впевненість у собі, вимогливість, самовладання, мотивація до лідерства та успіху; креативність, здатність до прогнозування та узагальнення, критичність, розсудливість; активність, ініціативність, надійність, відповідальність, оптимістичність, патріотизм, самовдосконалення.

Література

- Літинська В.А. Управління кар'єрою персоналу на підприємствах машинобудування : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / В.А. Латинська ; Хмельницький нац. ун-т. – Хмельницький, 2012. – 193 с.
- Ломачинська І.М. Постаць лідера в християнській традиції [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософ. наук : 09.00.11 / І.М. Ломачинська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 36 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. – (Дата звернення : 29.05.2018).
- Зубенко В. В. Організаційно-економічний механізм формування інноваційної культури підприємства [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 / В. В. Зубенко ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – 20 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. – (Дата звернення : 21.05.2018).
- Остафійчук А.В. Удосконалення системи стимулювання праці персоналу виробничих підрозділів машинобудівних підприємств [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 / А.В. Остафійчук ; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ, 2009. – 21 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. – (Дата звернення : 21.05.2018).
- Гельман В.М. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.08 / В.М. Гельман ; Ін-т економіки пром-сті НАН України. – Донецьк, 2008. – 20 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe – Назва з екрану. – (Дата звернення : 21.05.2018).
- Бабкова-Пилипенко Н. П. Формування лідерських якостей майбутніх економістів у процесі професійної підготовки [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. П. Бабкова-Пилипенко ; Крим. гуманіт. ун-т. – Ялта, 2011. – 20 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe – Назва з екрану. – (Дата звернення : 21.05.2018).
- Бендас Т. В. Психологія лідерства : учебное пособие / Бендас Т. В. – СПб : Питер, 2009. – 431 с.
- Осьмірко І. В. Забезпечення інтелектуалізації праці персоналу (на прикладі коксохімічних підприємств) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / І. В. Осьмірко ; Н.-д. центр індустр. пром. розв. НАН України. – Х., 2010. – 19 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. – Назва з екрану. – (Дата звернення : 21.05.2018).
- Коваленко Т. В. Комплексна оцінка якості управління персоналом на машинобудівних підприємствах [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Т. В. Коваленко ; ДВНЗ "Донец. нац. техн. ун-т". – Донецьк, 2011. – 20 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. – Назва з екрану. – (Дата звернення : 21.05.2018).
- Докучаєв О.А. Мотивація персоналу та її взаємозв'язок з ефективністю господарської діяльності підприємства [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / О.А. Докучаєв ; Ін-т пром.

ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. — О., 2008. — 19 с. — Режим доступу : https://en.oxforddictionaries.com/definition/information_explosion. — Назва з екрану. — (Дата звернення : 21.05.2018).

11. Баксалова О.М. Мотивація робітників на основі вдосконалення тарифної системи оплати праці (на прикладі підприємств машинобудування) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / О.М. Баксалова ; Хмельниц. нац. ун-т. — Хмельницький, 2009. — 20 с. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — Назва з екрану. — (Дата звернення : 21.05.2018).

12. Лідерство ХХІ століття: від «теорії великої людини» до процесу стосунків між людьми [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://r500.ua/liderstvo-xxi-stolittya-vid-teoriyi-velikoyi-lyudini-do-protsesu-stosunkiv-mizh-lyudmi/>. — Назва з екрану. — (Дата звернення : 18.05.2018).

13. Уманский А. Л. Педагогические условия и средства стимулирования лидерства в детских и юношеских объединениях / А. Л. Уманский, В. В. Рогачев, А. И. Тимонин // Психолого-педагогические проблемы подготовки организаторов и лидеров детских и юношеских объединений. — Кострома : КГТТУ им. Н. А. Некрасова, 1994. — 218 с

14. Зорина А.В. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А.В. Зорина. — Н. Новгород, 2009. — 25 с

15. Краснощок І. Розвиток лідерських якостей студентів / І. Краснощок // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. — Випуск 112. — С. 211–219.

16. Романовський О.Г. Особистість сучасного керівника в аспекті теорії духовного лідерства / О.Г. Романовський, Н.В. Середа // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2013. — № 3. — С. 20–27.

17. Ягоднікова В.В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / В.В. Ягоднікова ; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. — Луганськ, 2006. — 21 с. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — Назва з екрану. — (Дата звернення : 21.05.2018).

18. Семченко Н.О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н.О. Семченко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Х., 2005. — 20 с. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — Назва з екрану. — (Дата звернення : 21.05.2018).

19. Мітлош А.В. Психологічний аналіз лідерської обдарованості членів молодіжних громадських об'єднань [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / А.В. Мітлош ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. — К., 2007. — 20 с. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — Назва з екрану. — (Дата звернення : 21.05.2018).

References

1. Litynska V.A. Upravlinnia karieroiu personalu na pidpriemstvakh mashynobuduvannia : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / V.A. Litynska ; Khmelnyts. nats. un-t. — Khmelnytskyi, 2012. — 193 s.

2. Lomachynska I.M. Postat lidera v khrystyianskii tradytsii [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filosof. nauk : 09.00.11 / I.M. Lomachynska ; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. — K., 2009. — 36 s. — Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — (Data zvernennia : 29.05.2018).

3. Zubenko V. V. Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm formuvannia innovatsiinoi kultury pidpriemst-va [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : 08.00.04 / V. V. Zubenko ; NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. — Donetsk, 2011. — 20 s. — Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — (Data zvernennia : 21.05.2018).

4. Ostafichuk A.V. Udoskonalennia systemy stymuliuвання pratsi personalu vyrobnychkykh pidrozdiliv mashynobudivnykh pidpriemstv [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : 08.00.04 / A.V. Ostafichuk ; Skhidnoukr. nats. un-t im. V.Dalia. — Luhansk, 2009. — 21 s. — Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — (Data zvernennia : 21.05.2018).

5. Helman V.M. Finansove zabezpechennia vyshchoi osvity v Ukraini [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : 08.00.08 / V.M. Helman ; In-t ekonomiky prom-sti NAN Ukrainy. — Donetsk, 2008. — 20 s. — Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe — Nazva z ek-ranu. — (Data zvernennia : 21.05.2018).

6. Babkova-Pylypenko N. P. Formuvannia liderskykh yakosteï maibutnykh ekonomistiv u protsesi profe-siinoi pidhotovky [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.04 / N. P. Babkova-Pylypenko ; Krym. humanit. un-t. — Yalta, 2011. — 20 s. — Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe — Nazva z ekranu. — (Data zvernennia : 21.05.2018).

7. Bendas T. V. Psykholohiia liderstva : uchebnoe posobie / Bendas T. V. — SPb : Pyter, 2009. — 431 s.

8. Osmirko I. V. Zabezpechennia intelektualizatsii pratsi personalu (na prykladi koksokhimichnykh pidpry-yemstv) [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / I. V. Osmirko ; N.-d. tsentr industr. probl. rozv. NAN Ukrainy. — Kh., 2010. — 19 s. — Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — Nazva z ekranu. — (Data zvernennia : 21.05.2018).

9. Kovalenko T. V. Kompleksna otsinka yakosti upravlinnia personalom na mashynobudivnykh pidpriemst-vakh [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / T. V. Kovalenko ; DVNZ "Donets. nats. tekhn. un-t". — Donetsk, 2011. — 20 s. — Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — Nazva z ekranu. — (Data zvernennia : 21.05.2018).

10. Dokuchaiev O.A. Motyvatsiia personalu ta yii vzaiemozv'iazok z efektyvnistiu hospodarskoi diialnosti pidpriemstva [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / O.A. Dokuchaiev ; In-t probl. rynku ta ekon.-ekol. doslidzh. NAN Ukrainy. — O., 2008. — 19 s. — Rezhym dostupu : https://en.oxforddictionaries.com/definition/information_explosion. — Nazva z ekranu. — (Data zvernennia : 21.05.2018).

11. Baksalova O.M. Motyvatsiia robitnykiv na osnovi vdoskonalennia taryfnoi systemy oplaty pratsi (na prykladi pidpriemstv mashynobuduvannia) [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / O.M. Baksalova ; Khmelnyts. nats. un-t. — Khmelnytskyi, 2009. — 20 s. — Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. — Nazva z ekranu. — (Data zvernennia : 21.05.2018).

12. Liderstvo XXI stolittia: vid «teorii velykoi liudyny» do protsesu stosunkiv mizh liudmy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://r500.ua/liderstvo-xxi-stolittya-vid-teoriyi-velikoyi-lyudini-do-protsesu-stosunkiv-mizh-lyudmi/>. – Nazva z ekranu. – (Data zvernennia : 18.05.2018).
13. Umanskyi A. L. Pedahohycheskye uslovyia y sredstva stymulirovaniia lyderstva v detskykh y yunoshe-skykh obedyeniakh / A.L. Umanskyi, V. V. Rohachev, A. Y. Tymonyn // Psykholoho-pedahohycheskye problemy po-dhotovky orhanyzatorov y lyderov detskykh y yunosheskykh obedyeni. – Kostroma : KHTTU ym. N. A.Nekrasova, 1994. – 218 s
14. Zoryna A.V. Pedahohycheskye uslovyia formyrovaniia lyderskykh kachestv u studentov vuza : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / A.V. Zoryna. – N. Novhorod, 2009. – 25 s
15. Krasnoshchok I. Rozvytok lyderskykh yakosteï studentiv / I. Krasnoshchok // Naukovi zapysky. Seriia: Peda-hohichni nauky. – Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2012. – Vypusk 112. – S. 211–219.
16. Romanovskiy O.H. Osobystist suchasnoho kerivnyka v aspekti teorii dukhovnoho liderstva / O.H. Ro-manovskiy, N.V. Sereda // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy. – 2013. – № 3. – S. 20–27.
17. Iahodnikova V.V. Formuvanniia lyderskykh yakosteï starshoklasnykiv v osobystisno oriientovanomu vy-khovnomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. ped. Nauk : 13.00.07 / V.V. Yahodnikova ; Skhidnoukr. nats. un-t im. V.Dalia. – Luhansk, 2006. – 21 s. – Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. – Nazva z ekranu. – (Data zvernennia : 21.05.2018).
18. Semchenko N.O. Pedahohichni umovy formuvanniia lyderskykh yakosteï maibutnikh uchyteliv u pozaaady-tornii diialnosti [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. ped. Nauk : 13.00.04 / N.O. Semchenko ; Khark. nats. ped. un-t im. H.S.Skovorody. — Kh., 2005. — 20 s. – Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. – Nazva z ekranu. – (Data zvernennia : 21.05.2018).
19. Mitlosh A.V. Psykholohichnyi analiz lyderskoï obdarovanosti chleniv molodizhnykh hromadskykh obied-nan [Elektronnyi resurs] : avtoref. dys. ... kand. psykol. Nauk : 19.00.01 / A.V. Mitlosh ; In-t psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. – K., 2007. – 20 s. – Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe. – Nazva z ekranu. – (Data zvernennia : 21.05.2018).

Рецензія/Peer review: 14.05.2018

Надрукована/Printed: 05.06.2018

Рецензент: прорецензовано редакційною колегією